

דף צט

קפג. האם יכולים כל בני החבורה להימשך מפסחם קודם שיישחט ויימנו אחרים תחתם?

כאמור, לדברי רבי יהודה אין יכולים כל בני החבורה להימשך מהפסח (ואם ימעט הבית מהיות משה – משמע שיש שיור), אלא צריך שיהא אחד מבני חבורה ראשונה קיים עליו. ואולם אם לקחו אדם אחד ולאחר מכן מינה עמו אחר, יכול הראשון למשוך ידו כי גם זה האחר נחשב כבן חבורה ראשונה, מאחר וסובר רבי יהודה אין שוחטים את הפסח על היחיד לכן מעיקרא היה עשוי למנות עמו אחר. רבי יוסי אינו מצריך שיהא קיים אחד מבני חבורה ראשונה, ובלבד שלא יניחו את הפסח כמות שהוא, ללא מנויים כלל.

א. ואף בדיעבד, אם נסתלקו הבעלים לגמרי, שוב אי אפשר להימנות עליו ואינו קרב לפסח (כ"מ בסוגיא; תוס' עג רע"ב).

ב. יש פוסקים כאן הלכה כרבי יהודה, כי סתם לנו התנא כמותו (עפ"י אור זרוע פסחים ריה; מאירי; לקוטי הלכות. והרמב"ם סתם דבריו. ע' לחם משנה קרבן פסח ג,ז).

פרק עשירי; דפים צט – ק

קפד. א. האם מותר להתחיל לאכול בערב פסח סמוך למנחה? ואם התחיל – האם צריך להפסיק?
ב. מה הדין בערבי שבתות וימים טובים?

א. ערבי פסחים סמוך למנחה (– מנחה קטנה. וסמוך לה היינו מסוף השעה התשיעית ביום. כן פשוט בגמרא להלן קז:), לא יאכל אדם עד שתחשך. ואפילו עני שבישראל (שלא אכל כמה ימים. עתוס') – אסור. והסיקו בגמרא כדברי רב הונא שהכל מודים לדין זה, גם רבי יוסי המתיר לאכול בערבי שבתות וימים טובים. א. המדובר על אכילת סעודה (ע' להלן קז:) והיינו מצה עשירה, אבל מצה שיוצאים בה ידי חובה, בלאו הכי אסור לאכלה בכל יום י"ד (תוס'; שו"ע).

יש שהתירו עפ"י דברי כמה ראשונים לאכול בערב פסח מצה שנעשתה שלא לשמה. ואילו במהר"ם חלאוה (לז) ומהרש"א נקטו לאיסור. וכן יש לשמוע מסתימת דברי הראשונים (עפ"י הגרי"י קניבסקי. 'תולדות יעקב' עמ' שו. ומובא שם בשמו שאין להורות התר בדבר).

ב. יש אוסרים לאכול סעודה מחצות היום (עפ"י ר"ן). וכן הביא הרמ"א (תרל"ט, ג) ממהרי"ל שאין לאכול בערב סוכות סעודה מחצות היום ואילך, כי אכילת כזית בסוכה היא חיוב דאורייתא כאכילת מצה. והאחרונים הסכימו שאין לאסור עד שעה עשירית (וע"ע בצל"ח להלן קח. ובחדושי הנצי"ב קז: והרמב"ם סתם 'קודם המנחה כמעט'). ע' בספר אמת ליעקב שכתב לדעתו שאינו דוקא חצי שעה. ג. אין לאכול מצה ומרור אלא משחשכה ולא מקודם לכן [שלא כבשאר שבתות], שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה. ומצה ומרור הוקשו לפסח (תוס' ועוד). והוא הדין לאמירת ההגדה ולשתיית ארבע כוסות – אין להקדימם (תרומת הדשן קלז; או"ח תעב, א. וע' בחדושי חתם סופר כאן. ולענין דיעבד ששתה כוס ראשון קודם חשכה – ע' בספר אמרות טהורות מז).

התחיל לאכול (בהתר, קודם שעה עשירית. עפ"י רשב"ם ותוס'), לדברי רבי יהודה – מפסיק (מיד כשיחשך. רשב"ם) ועוקר שלחנו (כלומר מברך ברכת המזון. ומנהגם היה לסלק השלחנות קודם הברכה. ראשונים). ולרבי יוסי – אינו מפסיק. ופסק רבי יוחנן / רבי יוסי בר' חנינא בערב הפסח כרבי יהודה, שמפסיקים.

א. רשב"ם פסק להלכה כרבי יוחנן. וכן כתב הראב"ד ובעל העטור (קלא), אבל שאר ראשונים נקטו להלכה שאין צריך עקירת שלחן אלא כשקדש היום פורס מפה ומקדש (עפ"י רי"ף [ערא"ש ומהר"ם חלאה], רמב"ן רו"ה ור"ן. וכן נפסק בשלחן ערוך תעא, ג). [ולפי מנהג האשכנזים לברך על כל כוס מארבע כוסות ברכת 'הגפן', גם כאן אפילו כששתה יין מקודם, מברך 'הגפן' על כוס של קידוש, שלא כבשאר שבתות וערבי ימים טובים שאינו מברך שוב 'הגפן' (עפ"י משנה ברורה תעא סקכ"א. וע' מנחת שלמה יח, ז)].

ואפילו התחיל לאכול באיסור, לאחר תשע שעות או משתחשך, כתב הרמב"ן (וכן הר"ן בחדושי) שאין צריך עקירת שלחן אלא פורס מפה ומקדש. (ונראה שאם נזכר קודם שתחשך שעדיין אינו יכול לקדש, אסור לו להמשיך לאכול).

ואף רבי יוסי לא התיר להמשיך לאכול אלא בשהתחיל בהתר (תוס'). ויש סוברים שהמחלוקת רק בהתחילו באיסור, אבל התחילו בהתר לכולי עלמא אין מפסיקים. ע' בחדושי הנצי"ב.

וברשב"ם (קו: ד"ה סוף) משמע שמודה רבי יוסי אם התחיל לאכול על דעת להמשיך אכילתו בזמן האיסור, שאסור (וע' במרדכי; מג"א תעא).

ב. לדעת רבי יוסי שאם התחילו אין מפסיקים, כך יהא סדר הלילה כשהתחיל לאכול מבעוד יום: אכילת מצה לאחר חשכה, כוס ראשונה על ברכת המזון, שניה של קידוש, ירקות, כוס שלישית ל'מה נשתנה', מרור, כוס רביעית על ההלל (תוס'). ואם שתה יין מקודם, לדעת הסוברים לברך 'הגפן' על כל כוס וכוס מארבע כוסות – יברך גם עתה (אחרונים; משנ"ב תעא, קכא).

ב. ערבי שבתות וימים טובים; לרבי יהודה, אין מתחילים לאכול סעודה סמוך למנחה. [לדברי רב פפא לא אסר רבי יהודה אלא מן המנחה ולמעלה, אבל הסיקו בגמרא שאפילו סמוך למנחה אסור]. ולרבי יוסי מותר (אם התפלל תפילת מנחה. תוס').

וקודם שעה תשיעית מותר (כן מפורש בבבלי. וכן היה המעשה שהיו מסובים בעכו, וגם רבי יהודה הסב עמהם. עפ"י מרדכי ועוד; שו"ת מהרי"ל נז).

א. רשב"ם ר"י רי"ף רמב"ם סמ"ג ריא"ז רמב"ן ר"ן ורא"ש פסקו כרבי יוסי, מפני שהלכה כמותו כנגד רבי יהודה וגם מסתם משנתנו משמע כן. ואילו רבנו יחיאל בה"ג ורי"ד פסקו כרבי יהודה, שדייקו מדברי הגמרא שלענין התחלת אכילה לא פסקו הלכה כרבי יוסי.

ויש אומרים שלקבוע סעודה ומשתה אסור אף לרבי יוסי (ע' רמב"ם שבת ל, ד – עפ"י גטין פרק ד. ומשמע כל היום. והראב"ד חולק ואסר רק מן המנחה ולמעלה. ויש גורסים מחצות. ולדברי הב"י (רמט) נקט השור בדעת הרמב"ם שאף סעודה גדולה אינה אסורה מן הדין. וע"ע בשו"ת חתם סופר או"ח עו).

וכתב מהרי"ל (שו"ת צד; מנהגים יו"ט ב): אם כי ראוי לכתחילה להחמיר כדעת בה"ג, בשעת הדחק יש לסמוך על רוב הפוסקים להתיר, וכגון אם לא סעד סעודה שלישית בשבת ערב יום טוב [מלבד ערב פסח] והגיע זמן מנחה-קטנה – יסעד על הפת ויאכל מעט (וכן הוא ברמ"א או"ח תקכט).

להלכה נוקט השלחן-ערוך (רמט, ב) שמן הדין מותר להתחיל סעודה עד שתחשך, אבל מצוה להימנע מלקבוע סעודה מתשע שעות ולמעלה [ואין בכלל זה אכילה מועטת להשקיט רעבוננו, ורק בכדי שביעה כרגילותו בחול יש להימנע. עפ"י באור הלכה. ולפי"ז אפשר לקיים סעודה שלישית בערב יום טוב בסעודת פת פחות מרגילותו, באופן שלא יהא שבע בלילה. אך יש מקום לומר שאין כוונת השו"ע לחלק בין סעודה רגילה לקטנה אלא שר' יוסי אמר 'הולך ואוכל' מצד הדין אבל מצוה להמנע אפילו לדבריו משום הידור מצוה, ולפי"ז אף מסעודה קטנה מצוה להימנע כל שהיא קבועה דהיינו כביצה פת. גם לפי הר' יחיאל ובה"ג שפסקו כרבי יהודה י"ל שאף בכגון זה אסור. ולפי"ז נראה שלכתחילה עדיף להקדים סעודה שלישית קודם המנחה אף כשאוכל מעט].

סעודה גדולה שאינו רגיל בה בימי החול – אסורה בכל היום (כנ"ל), מלבד סעודה שזמנה בערב שבת כגון ברית מילה או פדיון הבן (רמ"א שם).

ב. יש אומרים שאין לאכול מיני מזונות קודם סעודת שבת, כדי שיאכל לתאבון את עיקר הסעודה דהיינו הפת. ואפשר שגם לרבי יוסי המתיר לאכול קודם שתחשך, אסור להתחיל לאכול שאר דברים משהגיע זמן סעודת שבת. ויש חולקים. ונהגו העם להקל בדבר בשחרית, שאוכלים מיני מזונות לאחר קידוש קודם הסעודה. ומכל מקום יש אנשי מעשה שמחמירים לעצמם במקום האפשר ותיכף אחר הקידוש נוטלים לידים ומברכים על הפת. ולכולי עלמא נכון להדר שלא למלא כריסו משאר אכילות קודם סעודת הפת (עפ"י באור הלכה רמט, ב ד"ה מותר).

ג. מותר להקדים הקידוש והסעודה קודם שתחשך (ראשונים, עפ"י ברכות כז). ובתנאי שיהא חצי שעה קודם זמן תפילת מעריב. ואם מעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל ולקרוא את שמע – מותר (עפ"י פוסקים. ויש מי שאוסר אפילו ע"י העמדת שומר במצוות דאורייתא כגון ק"ש. עפ"י אור לציון).

התחילו (בהתר. תוס' ועוד); רבי יהודה אומר: מפסיקים בברכת המזון (לכשתחשך (רשב"ם; תוס'). או כשקיבל עליו את השבת. פוסקים). רבי יוסי אומר: אין מפסיקים (אלא ממשוך סעודתו ומקדש לאחר ברכת המזון, ואין צריך לעשות סעודה נוספת. ראשונים).

[לרבי יהודה, בתחילה מקדש ואחר כך מברך ברכת המזון על הכוס ושוב אוכל סעודת שבת. ויש גורסים להפך, מברך ברכת המזון וא"כ מקדש על כוס אחרת. ולרבי יוסי, כשגומר סעודתו מברך ברכת המזון ואחר כך מקדש (עפ"י להלן קב ובראשונים). והלכה כרבי יוסי שאם גמר סעודתו, מברך על המזון ואחר כך מקדש. עפ"י ר"ף, מרדכי].

רבי יוחנן / רבי יוסי בר' חנינא פסק כרבי יוסי. וכן קבעו הלכה באותו מעשה דרשב"ג ורבי יהודה ורבי יוסי שהיו מסובים בעכו. ואילו רב יהודה אמר שמואל: אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי אלא פורס מפה ומקדש. [וכן מסרו בשם רב (להלן קה.), שאין צריך לעשות סעודה חדשה לשבת אלא השבת קובעת את עצמה ומפסיק לאכול כשקדש היום, ומקדש (וצריך להפסיק לאכול כשקדש היום. ויש אומרים אף בספק אם חשכה. עיי"ף ורמב"ן להלן קה. אבל בעל המאור שם חולק. וערא"ש אות יא)].

א. רשב"ם פירש שמעיקר הדין פוסק שמואל כרבי יוסי אלא שהחמיר על עצמו להפסיק בפריסת מפה וקידוש. והתוס' כתבו עפ"י הירושלמי שסובר פריסת מפה מעיקר הדין, כחכמים (וכ"כ הריטב"א בתשובה רח).

ונסתפקו התוס' האם הלכה כרבי יוחנן שפסק כרבי יוסי [ועריטב"א ונמו"י ב"ב קל. שכשאמרו לא זוו משם עד שקבעו הלכה... אין לך פסק גדול מזה], או כשמואל. והרי"ף ר"ח ורא"ש פסקו כשמואל. וכן נפסק בשלחן-ערוך (רעא, ד) שצריך לפרוס מפה ולקדש. וכתב הרא"ש שצריך לאכול כזית לאחר שקידש, כדי שייחשב קידוש במקום סעודה.

- והסכמת הפוסקים שאסור לטעום כלום קודם קידוש, אף לא מים (ר"ן להלן קה; שו"ת הרא"ש כה, ב; או"ח רע"א, ד. אבל ברמב"ם (שבת כט, ה. ע"ש בנו"כ) משמע שמותר לשתות מים).
- ב. כתב הרי"ף שצריך לברך 'המוציא' כשחוזר ואוכל לאחר הקידוש, ואעפ"י שלא בירך ברכת המזון לפני הקידוש. וכן פסקו הראב"ד, בה"ג, רי"צ גיאת, הרמב"ן והרא"ש ומהר"ם חלאוה. ואילו הרו"ה כתב שאינו מברך 'המוציא'. וכן נראית דעת הסמ"ג והרמב"ם (מפרשים), וכן דעת בעל העיטור (מצה ומרור קלא ע"א).
- וכיון שספק ברכות להקל – אין לברך 'המוציא' (אחרונים. מובא במשנ"ב רע"א סק"ח). ושמעתי מאבא מורי זצ"ל בשם אדמו"ר מאמשינוב שליט"א, שבאופן זה הואיל ואין מברכים המוציא, מסתבר שיש לבצוע על שני הלחמים ביחד משום מצות 'לחם משנה', גם אם אין נוהגים כן בשבת דעלמא.
- בשפת אמת כתב שאם מקדש מבעוד יום, אפשר שגם לדעת הרי"ף אינו מברך 'המוציא', מפני שלא נאסר לאכול פת לפני הקידוש. ובצל"ח (קה.) חידש בדעת הרי"ף שאם התחיל בסעודה מבעוד יום, אינו רשאי לקדש עד בין השמשות.
- לענין ברכת 'הגפן' על כוס של קידוש ועל היין שישתה לאחר מכן; הסכמת הפוסקים היא שאין לברך אם שתה יין מקודם לכן (כ"כ הראשונים והביאו כן מהירושלמי. ויש מי שסובר לברך – ע' שו"ת מהרי"ק צו; ט"ז רע"א ס"ק ד; ה; באור הלכה רצט, ג).
- ג. בברכת המזון מזכיר של שבת ואפילו לא אכל משחשכה, כיון שמברך בשבת – מזכיר (עפ"י רא"ש). ולכאורה נראה מדבריו שהוא הדין לרבי יהודה. אבל המרדכי כתב שלרבי יהודה אינו מזכיר 'רצה', מפני שסעודת חול היא. ויש אומרים שאם לא אכל משחשכה מאומה אינו מזכיר 'רצה' (עפ"י רמ"א רע"א, ו, כבאור המג"א ושא"א).

דף צט

קפה. האם מביאים את השלחן בלילי שבתות קודם הקידוש, אם לאו?

אין מביאים את השלחן (הערוך מבעוד יום במקום אחר. תוס') אלא אם כן קידש. ואם הביא – פורס מפה ומקדש. (טעם הדבר, כדי שתבוא הסעודה לכבוד השבת. ופריסת מפה מעליו נחשבת כעין עקירת שלחן. עפ"י רשב"ם ועוד).

- א. כתבו התוס': דוקא בשלחנות שלהם שהיו קטנים, אבל שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש, שלא להפסיק כל כך בין קידוש לסעודה, אנו רגילים לפרוס עליהם מפה ולקדש. ויש טעם נוסף לפריסת מפה – זכר למן שלא היה יורד בשבת, והיה לו שכבת טל מלמעלה ומלמטה. טעם נוסף אמרו בירושלמי: כדי שלא יראה הפת בושותו, שהוא מוקדם בפסוק ודין הוא שיהא מוקדם בברכה, ומקדימים ברכת היין.
- ולכל הטעמים נראה שגם כאשר מקדשים סמוך לשלחן אחד והלחמים מונחים על שלחנות אחרים – צריך לכסותם (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כ, יח).
- ב. יש ראשונים המפרשים 'הבאת שלחן' – התחלת אכילה, ולדבריהם אין הנידון כלל על פעולת הבאת השלחן אם לפני קידוש או לאחריו.